

HALK ANLATIMI ARAŞTIRMASINDA ANLAM ARAYIŞI*

Lutz RÖHRICH**

Çeviren: Kürşat M. KORKMAZ***

Anlam ne anlama gelir ve bir anlama gelmenin anlamı nedir?

Halk anlatmaları araştırmalarının sadece metotları değil aynı zamanda amaçları da pek çok yönden değişmiş bulunmaktadır. Halk anlatmasının geçmişi ve aslını ispatlama ile ilgili sorulara cevaplar ne kadar zor ve verimsiz ise birisini peri masalları ve efsanelerin mesajını anlama sorusuna yöneltmek de o kadar zordur. Tekrar tekrar anlaşılmıştır ki peri masalları bazı dinî, felsefî, kinayeli, mecazî veya sembolik gerçeği bünyelerinde barındırmaktadırlar ve sadece edebî yönden ele alınmamalıdır. Bu hususta hemen akla gelen soru: Eğer bağlam malzemeyi tam olarak anlatamaz da bize yardım edecek "açık metni" ortaya koyamazsa ne kullanırız? Anlamı araştırmak insanın doğasında vardır. Aristo der ki; sanatın amacı eşyaların dış görüntülerinden ziyade gizli anlamını ortaya çıkarmaktadır, çünkü sanatın doğru şeklinde yatan asıl gerçek onun içindedir.

Fakat öyle görünmektedir ki halkbilimi çalışmaları hala anlam arayışı hususunda tedirgindir ve bunun nedeni için fazla uzağa bakmamıza gerek yoktur. Son yüzyıllarda mitolojik okullardan psikolojik okullara kadar herkes anlam arayışına ayrı bir önem vermekteydiler. Netice olarak psikoanaliz antroposofi veya Marksist teori gibi alanlardan açıklayıcı yaklaşımlar halk bilimcileri ihtiyatlı davranmaya yöneltmiştir.

Anlamın Tarihsel İlişkisi

Eski kuşaklar bir hikayenin anlamını söylemekte, ondan bir anlam çıkartmakta hiç tereddüt etmezlerdi. Örneğin, yüzyıllar boyunca teologlar hayvanların manevî anlamlar taşıdıklarına inanmışlardır; aslan ve pelikanın İsa'yı (a.s) temsil ettiğini, tilki ve maymunun ise şeytanı temsil ettiğini düşünmüşlerdir. Alanus ab Insulis şöyle demişti "Anlamları mantık yaratır," ya da "Allah doğayı yürüten tabii mantıktır." Bir an için gene Orta çağlardaki anlam anlayışına geri dönersek anlamın tarihsel değişkenliğini açıkça görebiliriz. Yüzyıllar boyunca kutsal kitapları anlamlandırmaya çalışanlar Eski Ahit'in Yeni Ahit'le tipolojik benzerlikler taşıdığı konusunda birleşmişlerdir: İsa (a.s) yeni Adem (a.s), Meriem ise yeni Eve idi. Cennet Ağacı Çarmıh Ağacına karşılık geliyordu ve Yunus'un (a.s) balinanın karnından kurtulması, İsa (a.s) yeniden dirilişini işaret ediyordu. Benzer şekilde İncil üç boyutlu bir anlam içeriyordu; edebî, ahlâkî ve simgesel boyutlar.

19. yüzyılda ay ve güneş mitoloji bilgileri tavşan ve kirpinin hikâyesinin gece gökyüzünü -ay'ı ve parıldayan yıldızları gösterdiği konusunda hiç tereddüt'e düşmemişlerdir. 20.yüzyıl'da (Sigmund Freud' u izleyen) bazı psikoanalistlere Rumpeltiltskin erkeklik uzvunu veya yasaklanmış fuhuş anlamına gelen yasak oda motiflerini içeriyordu ve kanlı anahtar kızlığını bozma anlamına geliyordu. Jung'cu okul Alpler'deki sığır çobanlarının yaptıkları samandan bebek-

leri kendi animalarının bir anlayışı olarak algılıyorlar ve kendi bilinçsizlikle-riyle yüzleşmenin somut bir şekli olarak görüyorlardı.

Bu gün bizler yukarıda bahsi geçen okulların ileriye sürdükleri iddiaların gerçeğe yakınlığını sorgulayabiliriz ve bu yolla bu tür anlamlandırmalarda problem olarak karşımıza çıkan değişkenlik, sübjektiflik kavramlarının etkisi ve bu tür anlamlandırmalarda zamanın oynadığı rolü daha iyi farkedebiliriz. Sonuç olarak sabitleştirilmiş böyle anlamlandırmaların gerçekliliğini ve ortaya çıkardıkları "delilleri" sorgulayabiliriz. İdeolojilerin tarihi bu tür anlamlandırmalarla iç içedir. Bir yazılı metnin anlamı basitçe sabit bir şey değildir, daha çok: kültürlerin ve düşüncelerin gelişmesi, moda olan düşünceler ve eğilimler tarafından belirlenen, idare edenler ve hakim ideolojilere bağımlı olan bir ilişkidir. Söz konusu bu değişken anlam üzerinde kültürel bilinçliliğin, cinsiyetin, yaşın ve okuyucunun hangi etnik gruba bağlı olduğunun etkisini de unutmamak gerekir. Tüm bu gerçekler ışığında diyebiliriz ki: Kültürler anlam sistemleridir.

Bir peri masalındaki tek bir hikaye ya da tek bir figür yüzyıllar boyunca tekrar tekrar anlamlandırılabilir ve ortaya çıkan anlam her seferinde farklı olabilir. Doğu Asya'da ve Batı dünyasında ejderha kavramına yüklenen farklı anlam ya da Avrupa kıtasında çağdan çağa değişen ejderha kavramı bu duruma klasik bir örnek teşkil eder. Acaba Herkül'ün ya da St. George'un ejderha ile olan kavgası bize modern ejderha hikayeleri hakkında bir şeyler anlatır nitelikte değil midir? Ejderha hikayelerinin ilettiği mesajlar kültürden kültüre değişir fakat her durumda ejderhalar o gün için söz konusu olan tipik tehlikeleri gözler önüne sermektedir. En eski hikayelerde, ör-

neğin Babil Mitleri'nde ejderhalar bütün nüfusu rahatsız eder. Kuyuların ve ırmakların başını tutar ve bütün insanları kuraklık ve verimsizlikten kıvrandırır. Ortaçağ versiyonlarında ejderha inancın düşmanı olan, şeytandır. Tarihi efsanelerde ejderha ülkenin düşmanıdır, şövalye efsanelerinde ise şövalyenin rakibidir, kaçırılmış ve şövalyenin kendisini kurtarmasını bekleyen kızın gardiyanı olur. Modern versiyonlarda ise ejderha çizgi filmlerde, reklamlarda, gazete başlıklarında enflasyon canavarı, işsizlik canavarı, savaş canavarı, kirlilik canavarı ya da halkın korktuğu herhangi bir şeyin canavarı olarak kendini gösterir. Daha öncede söylediğimiz gibi ejderha kavramının bir fonksiyonu yüzyıllar boyunca sabit kalmıştır: Ejderha insanların korkularının ve sıkıntılarının somutlaştırılmış bir semboldür. Ejderha figürü aynı kaldığı halde anlamı her çağın kendine özgü korkularını ifade edebilmek için değiştirilmiştir. Öyle görünmektedir ki önceki araştırmalar bu ilişkileri gözden kaçırmışlardır: Örneğin ejderhalar hakkında yazdığı FFC114 adlı monografında Kurt Ranke 1000'den fazla ejderha hikayesini farklı hikayecilerin ve onların dinleyicilerinin ejderha kavramına yüklemiş olabilecekleri farklı anlamlarla konusunda hiç bir merak göstermeden incelemiştir.

Bu noktada sormamız gereken sorudur: Halkbilimin yazılı metinlerinin anlamları ikinci ya da üçüncü hayatlarında yani endüstri öncesi toplumun alt sınıflarına ait sözlü metinler olmaktan çıkıp entellektüel eğlence aracı ya da film veya televizyon programlarının konusu haline geldiklerinde ve diğer dillere çevrilip ilk defa ortaya çıktıkları bölgelerden veya ülkelerden uzağa yayıldıklarında orijinal anlamlarını yitirmekte midirler? Geleneksel halk malzemele-

rine sürekli yeni anlamlar yüklenilmektedir. Sorun şudur, bu hikayelerin yeni formları kent-soyul insanlar için, başka bir zamanda taşıdıkları geleneksel anlamları taşıyabilirler mi?

Anlamın sübjektif ilişkisi (kimin için anlam?)

Tarihsel ilişkiye sübjektif ilişki de ilave edilmelidir. Peri masalları ve destanlar birer ayna gibidir. Herkes onlarda kendi yüzünü görür yani herkes onlarda kendi kişiliğini bulur. Anlatıcıdan anlatıcıya ve dinleyiciden dinleyiciye aynı hikaye çok farklı anlamlara gelebilir. Hatta aynı kişi için bile bir hikaye hayatının çeşitli evrelerinde farklı anlama bürünebilir, böylece, hikayenin objektif yazılı metni sabit kalmakla birlikte kişisel anlamlandırma değişir. Aslında bir anlam çıkarmak hikayeye çok kişisel bir ilişkiye girmek demektir. Herkes bilgi, eğitim, kültürel yorum, cinsiyet vb. etkenler tarafından belirlenen kısıtlı bir deneyim çerçevesine sahiptir. Bunun sonucu olarak doğal bir şekilde hikayelerin anlamlarıyla ilgili farklı kişilerin verdiği beyanatlarda bir hayli zıtlıklar vardır. Fakat yine de eğer bilgimizin sınırlı olduğu ve algılayış şekillerimizin farklı olabileceği göz önünde tutularak bu zıtlıklar en aza indirgenebilir.

Kişisel anlam ve genel anlam kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir. Bütün halkbilimi türleri az veya çok kişisel bir arka plana sahiptir, ayrıca şu gerçeği de unutmamak gerekir ki belirli bir hikayeyi hatırlamamız ve onu tekrar anlatmamızda aslında kişisel nedenlere dayanır. Freud bunu fıkralar için vurgulamıştır, fakat bu durum bir halk metninin her icrası için geçerlidir.

Ne var ki şunu da kendimize sormalıyız: folklor materyallerinin anlamlandırılması söz konusu olduğunda belki de doğru olarak kabul etmemiz gereken ge-

çerli olabilecek yaklaşımlar hiç olmayacak mıdır? Bu sorunun ardından ayrıca şunu da sormak gerekir; halkbilimi malzemelerini anlamlandırmaya yönelik bir çalışmanın geçerliliği nasıl test edilebilir? Kanıt olarak ileri sürülen şeyler karşısında bizim kendi sübjektif hislerimize ne kadar güvenebiliriz? Eğer kendimizi coşkulu amatör araştırmacılardan çok ciddi çalışan akademisyenler olarak görüyorsak önümüze sürülen bir kanıt ya da emare ile ilgili olarak bir "hissi" aşım konusundaki sağlam bilgilere gerekmez mi?

Bütün Türlerde Anlam İlişkisi

Okuduğumuz şeyden çıkarılabilecek anlamlar elimizdeki eserin hangi türde yazıldığına da bağlıdır. Bazı tür folklor eserleri mecazi anlam içerir, bazıları ise mecazi anlam içermezler. İlk önce mecazi türleri göz önüne alalım. Bazı söz grupları hemen her zaman çift anlam taşırlar ki bu onların karakteristiğidir. Bilmeceler, atasözleri ve fıkralar açıkca bu türlere dahildir. Bu türler edebi bir anlamın yanında gizli bir anlama da sahiptir. Herhangi bir şekilde çözülmeyen bir bilmece sonunda ölü ve hiç bir anlamı kalmaz. Atasözlerinde söylenen şey başka kastedilen şey ise daha başkadır. Bir Alman atasözü şöyle der: "Bir testi kırılıncaya kadar kuyuya gidecek." Kelime anlamı olarak testi kırıldığı zaman bir daha işe yaramayan taşıyıcı bir kaptır. Fakat pek çok kültürün atasözlerinde tıpkı sanat ve edebiyat eserlerinde olduğu gibi simgesel ve temsili olarak (cf. Kleist'in Kırık Testi adlı tiyatro oyununda) "kırık testi" kaybedilmiş bekâreti simgeler, saf ve kirletilmemiş bir taşıyıcı olarak kabul edilen sağlam testi ise, Meryem'i ifade eder. Diğer bir örnek: "Eski ahırlar yandıklarında itfaiye ekibini unutabilirsin." Burada önemli olan elbette itfaiye ekip-leri değildir. Kastedilen şey şudur: Yaşlı

insanlar aşık olduklarında o kadar saplantı sahibi olup yoğunlaşırlar ki onların aklı başında düşünmesini hiç kimse sağlayamaz. Atasözlerinin düşüncelerin giysileri olduğu söylenir. Diğer bir deyişle bir anlam çıkarabilmek için atasözlerini giysilerinden soyarak gerekir. Acı vere bir yasa bir hastalık olabilir, aşk ölüm olarak görülebilir, bir boyun eğiş veya hizmetkârlık, bir mücadele veya savaş, bir büyü veya ateş, bir sorumluluk, bir ışık, bir oyun, bir hayvan, metal veya yiyecek, hırsızlık, ya da alış veriş olarak görülebilir. Fakat aşkı birbirinden farklı kavramlar veya nesnelere özdeşleştirme işlemi tersine bir uygulama değildir: Yani önümüze çıkan her avcılık veya fiziksel yaralanmayla ilgili motifi aşk ile özdeşleştirmek hatalı bir davranış şekli olacaktır. Ne var ki "Gülleri kopartmak, akşam karanlığında amaçsız gezmek, bir terlik kaybetmek, şarabı dökmek veya testi kırma" ifadelerinde ne kastedildiğini herkes anlayabilir: Bu ifadeler gizli veya yasak aşkı ifade etmek için kullanılır.

Kısa bir süre önce haftalık bir Alman gazetesinde bir halk şarkısının ilk dizesiyle başlayan kişisel bir ilan yayınlandı. İlandaki halk şarkısının ilk dizesi şöyleydi.

"Kar yağdı"

İlan şöyle devam ediyordu, "Benim için bu şarkıyı tamamlayacak erkek nerede? Ben üniversite mezunu, 37 yaşında, 1.65 boyundayım ve İsviçre de yaşıyorum. Posta kutusu..."

Söz konusu şarkının diğer kısımları şöyledir:

Kar yağdı

Henüz zamanı değilken

Builingen'e gidemez oldum

Yolları kapatan kar yüzünden.

Üç delikanlı

Evin etrafında dolaşıyordu

Kız atikti

Dikkatle pencereden baktı.

Bir tanesi süvariydi

Bir tanesi asilzadeydi

Üçüncü de mağrur bir yazardı

Bu mağrur yazarı istiyordu.

Onlardan biri kendini istiyormuş gibi

İpekten bir saç bağı gerek diye düşünür

Alır kadın denileni

Bağlar ipekten bağla saçını

Saçımı bağlamak istemem altında

Dağınuk bırakmak hoşuma gider

Bu yaz boyunca

Doyasıya danslara gideceğim diye

(E.B. N.r. 424 a)

Acaba bu şarkının tamamı, ilan veren kişinin niyeti hakkında bize neler anlatmaktadır? İlk olarak ilanı veren kadın kendisini birinci kıtada tanımlamaktadır. Kar mutsuz bir geçmişe işaret eder ve karın aşağıya giden yolu kapatması söz konusu kadının âşık olduğu erkeğin sevgisini yitirdiğine, mutsuz bir aşk deneyimi yaşadığına işaret etmektedir. İkinci olarak halk şarkısında geçen üç âşık: Bir şövalye, bir asilzade ve bir kâtip ilanı veren kişinin bir entellektüeli, daha özel olarak söz konusu halk şarkısının eksik yazılı kısmını tamamlayabilecek birisini tercih ettiğini göstermektedir.

Aradığı insanla evlenmek isteyip istemediği konusuna bir açıklık getirilmemiştir. Bununla beraber halk şarkısındaki genç kız saçlarını bağlamak istemektedir, bu durum evliliği istemediğine işaret eder. Öyle görünmektedir ki ilan veren kişi yüzüksüz bir birliktelik iste-

mektedir.

Elbette ilan veren kişinin aklında belki başka bir versiyon olabilir, çünkü bazen şarkı aşağıdaki gibi devam eder:

*Aşkıma bana merhamet et,
çünkü kendimi çok mutsuz hissediyorum.
Beni kollarına al
ve kışı uzaklaştır"*

Burada versiyondan versiyona farklı anlamların ilişkisini görebiliriz.

Halk şarkılarına nazaran didaktik türler mecazî anlamın en mükemmel örneklerini veren metinler olarak kabul edilir. Kıssaların ve belirli dersler içeren yazıların gerçek farkı anlatım sanatının kendisinden kaynaklanmaz. Anlatım sanatı özerk değildir, ama anlatıcının biraz akıllı veya ahlâklı olması gerekir. Fabl'larda da mecazî anlama rastlarız. Fabl'larda bir düzeyde didaktik bir amaçla insanlara ders vermek için bir araç olarak kullanılan hayvan kralığının bir hikayesini görüyoruz. Hayvanlar insanlar gibi davranırlar ve sosyal normları yansıtır. Fizyoloji'deki Hristiyan aslanın aksine fabl'daki aslan kralı ifade eder. Roger Abraham'ın dediği gibi: "Bir hayvan olarak insan." İşte bu yüzden La Fontain Fabil'lardan bahsederken "Gerçeğin kılık değiştirmesi" terimini kullanmıştır.

Lâtifeler karakter olarak mecazidir. Örneğin, soytarı ya da ahmak figürü sadece ahmaklığı ifade etmez, fakat etki olarak gerçeği ve akli somutlaştırır; Eulenspiegel ve Don Kişot örneğinde bu açıkça görülebilir. Schlaraffland ile ilgili latifelerde süt ve balın akraba ülkesi, kargaşa dünyası, gerçek dünyanın yerine geçer.

Fıkralardaki anlam problemi dikkatlerden kaçmayacak kadar karmaşık-

tır. Dil yapısı fıkraları (bilmeceler gibi) genellikle belirsizliğe dönüşür. Fakat bir fıkradaki müphemliğin farkına varmak fıkranın önemini anlamak demek değildir. Freud bizi isteklerin ve anıların baskı altına alınmasının mekanizmasıyla ve gülme nedenlerimizle tanıştırmıştır. Şunu da bilmeliyiz ki bir insanın favori fıkrası kendisi hakkında pek çok ipucu verebilir. Son yapılan çalışmalar fıkraların hem anlatıcı ve hem de içinden doğduğu kültürün değerini belirleyen fonksiyonlarını ortaya koymuştur.

Efsaneler:

Efsaneler ve peri masalları, öncelikle, istiareli olmayan türlerdir. Bununla birlikte bir mesaj içerirler. Bir efsane ne kadar iyi biliniyor ve ne kadar yaygınlaşmışsa efsanenin bir mesaj taşıdığı o kadar kesindir. "Hameln' in Kavalcısının " taşıdığı mesaj baştan çıkartma ve ayartma iken, "Tell" efsanesinin anlamı diktatörlükten kurtuluştur. İnanç hikayelerinin anlamı, sözde şeytan, cin efsaneleri korku ve korkuyu yenmektir. Alt mitoloji yaratıkları, insan korkularının somut birer örneği, endişelerinin bir izdüşümü ve bu korkuların bastırılmasını temsil eder. Su perileri ve su cinleri ayartma ve kandırmayı temsil ederken, aynı zamanda suyun dipsizliğini ve tehlikelerini de anlatırlar. Kurt adam efsaneleri, insan oğlundaki kurt'a benzer kişisel özellikleri gösterirler. Kurt adamlar gerçek kurtlardan çok daha kötüdürler: "insan insanın kurdudur" anlamındadırlar. ("Homo homini lupus"). Somut olarak yaşanmış nefes kesici korkular, "succubi" (insanlarla cinsel ilişkiye giren kadın cinler) ve kabus cinlerine inanmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Cadılara olan inanç, çok değişik ve büyük korkulara bir araç ve bunlara bir günah keçisi bulma çabasıdır. Haset, nefret, hırs ve kıskançlık sık sık görülen motiflerdir.

Kötü hava koşulları korkusu, hava cadılarının inanışa neden olmuştur. Mevsim dışı sağnak yağış, sis, dolu ve ayazdan cadılar sorumlu tutulur. Diğer konular ekonomi ile bağlantılıdır; cadılar sığırlara büyü yapabilir veya sütünü çalabilir. Cadılar insanların ve hayvanların hastalanmasına neden olabilirler. Bu tip bastırılmış korkular ve benzer tehlikeler, cadı diye şüphe edilen kadınlara saldırı olarak kendini gösterir. Başarılı insanlara olan kıskançlık burada büyük rol oynar ve kendi hatasının sorumluluğunu başka birine yansıtır. Yansıtma, Dundes' in işaret ettiği gibi, "birinin kendi içinde olan gerçeği başka birine veya başka bir ortama atfetme eğilimidir".(Dundes,s.37)

Cadılara olan inanç çok şey bilen, olağan üstü kadınlara karşı duyulan korkunun yanı sıra kadın cinsine karşı duyulan korkunun da ortaya çıkmasıdır. Sözde "uçkur düğümleme", erkeğin iktidarsızlığına neden olma suçlaması, cadı yargılamalarında bir cadıya yöneltilen başlıca suçlamaydı. Kıskanç kocalar, karılarının şeytanla veya başka kadınlarla ilişkiye girdiklerine inanırlardı. Şeytanın görüntüsü, saçının, kuyruğunun ve boynuzlarının özellikleri ile, tam bir seks süpermen' ininki gibiydi. Erkeklerin iktidarsızlık korkusu ve aşağılık kompleksinin, onların sık sık cadılara inanma motivasyonlarından ileri geldiği oldukça aşikardır.

Efsanelerin doğa üstü yaratıkları, insan toplumunun normlarını teyit eder. Efsaneler, sosyal ve dinsel tabuların yıkılmasının doğuracağı sonuçlardan dolayı duyulan korku ve endişeleri anlatır. Her durumda efsanelerin bizden uymamızı istediği tabuların arkasındaki bastırılmış ve gizlenmiş potansiyel yalanları sorgulayamayız. Bütün bunlara dayanarak "Korkunun kültürel dili" nden söz

etmek mümkündür. İnsanlar korkularını ve endişelerini dile getirmeye ve onların baskılarından kendilerini kurtarmaya çabaladıkları yerlerde efsaneler ve inanç hikayeleri sözlü olarak yayılmıştır. Bu "Normal ötesi tecrübenin şok etkisi" olarak adlandırılabilir. Efsane anlatma bir tedavi süreci ile karşılaştırılabilir ve doğa üstü tecrübeler kendi kendini tedavi etmenin bir çeşidini oluşturabilir.

Peri masalları:

Efsaneler bize "korkunun kültürel dilini gösterirken peri masalları korkunun bastırılmasıyla ve bütün arzuların karşılandığı bir dünyayla ilgilidir. Çok eskiden Alman filozof Wilhelm Wurd'tu bu türü "mutluluk masalları" diye adlandırmıştır. Bu mutluluk, aşkı tatmin, refah ve statü getiren şeyler, eş seçimi ve çok değişik şekillerde olduğu gibi, aynı zamanda mütevazı bir hisse ile haline şükretme şeklinde de olabilir.

Kesin temalar ve kahramanın mutluluğunu ters yönde etkileyecek konular sadece peri masallarında bulunmaz. Bu yüzden peri masallarında kahramanlar ölmez veya en azından sonu ölümle bitmez. Ölüm sadece başkalarına uygulanır, kahraman bunun dışındadır. Bunlar peri masallarının gerekleridir. Peri masalları merkezinde bencilliğin bulunduğu bir katılıkla akrabalara, anne-baba ve kardeşleri bir kenara iter ve sırf kahraman, kahramanın kazanımları ve onun kendi gerçekleri üzerinde durur. Psikolojik şartlarda bu, bütünüyle ölümün hapsedilmesi olarak görülmektedir. Diğer taraftan, peri masallarında ölüm hapsediliyorsa da, şekil değiştirme, taşlama, ormanda kaybolma veya yedi yıl konuşmama gibi motifler aslında ölümün referansları olarak anlaşılabilir. Başka konular da peri masallarında bulunmaz. Örneğin düğün ve bir eş seçmek, bir ge-

line sahip olmak konuşmaları sürekli yer alsada erotizm yoktur. Diğer taraftan per masallarında bir çok şey cinsellikle ilgili olarak anlaşılabilir ve bunlar bir araştırmacıyı peri masallarındaki gizli erotik anlamları araştırmaya sürükleyecek kadar çok fazladır. Psikoanalistler için peri masalları düş gibi bir şeydir. Ortodoks kilisesine mensup Freud'cular peri masallarında bir "erotik istiareler" dili olduğunu savunmaktadır.

Peri masallarında, prensesin onu yatağına almak istediği, kaygan ve narin kurbağa prens bilinçsizce cinselliği red ederek prensesin baygın kalmasını sağlar. Büyütün bozulması, aşkın reddinden sonra aşkı kabul etmek şeklinde bir değişimi simgeler. Ve bazı psikoanalistler için (Freud' tan Graf Wittigenstein'a kadar) Rumpelstiltskin (küçük manken) gibi kimsenin bilmediği ve adı anlamından anlatıma değişen yaratık penisten başka bir şeyi ifade etmez. Grimm'in anlatımına göre Rumpelstiltskin sert, katı, sandık odasını alt üst ederek bir şey arayan, bir ayağı üzerinde zıplayan, mayalayan, fırında pişiren ve kraliçenin çocuğunu isteyen bir yaratıktır.

Marksist ideologlar peri masallarına feodal güçlerin ve sömürütün bir parçası olarak yaklaşmaktadırlar. Rodolph Steiner ekolüne göre peri masalları bireyin kalkınmasını manevî ve soylu bir anlayış içerisinde temsil etmektedir. Kimsenin yalanlamadığı gibi, eğer peri masallarındaki dışa ait nesnelere içe ait değerler içinse, kral olmaya giden yol bir psikolojik ve duygusal gelişmeyi temsil eder ve taç daha yüksek hedef için bir semboldür. Kahramanın karşılaştığı çeşitli maceralar, kişinin kendi kimliğinin metafiziksel derinlikleriyle karşı karşıya gelmesidir. Psikologlar ve eğitimciler, hemen hemen her peri masalında bir ol-

gunlaşma sürecini göstermektedir.

Düşünceme göre yalnızca teknedenselciler (monocausalists) değil aynı zamanda dogmatistlerde, her şeyde yıldızlara ait bir sembol veya bir hayat, can veya erkeklik organı (penis) gören kişilerdir. Dogmatistler kendi Oedipus teorilerini ve baskı altında tutma mekanizmalarının anlaşılmasız dilini öne sürmekte ve temel güdülerin tehlikeli olduğunu iddia etmektedirler. Fakat her şeyden önce kendi doğrularının tek doğru olduğuna inananlardan sakınmalıyız. Çok fazla doğru tek doğrudan bazen daha iyidir.

Peri masalları, şekil olarak öylesine doğrusal ve basittir ki, bu basit yapı ve dilin gerçek üstü bir anlamı olacağını tasavvur etmek güçtür. İnsanların peri masallarının simgelerden oluştuğuna inanmasını sağlayan, peri masallarının basitliği, doğrusallığı ve tek boyutluluğudur.

Peri masalında yer alan somut bir cümle çoğu zaman soyut bir anlam taşımaktadır. Peri masalları soyut temsillerden kaçınır; örneğin, bir bakirenin altın saçından bahseder, güzelliğinden değil veya her sözünde ağzından kurbağalar saçan, iğrençlik anlamına gelen bir bakireden bahseder: Peri masalları kötü niyet ve endişelerden bahsetmez, fakat tacı tehlikede olan kralları anlatır. Bu yolla en basit öğeler bile, kelimelerin söylediğinden daha fazla anlam taşır.

Anlatıma dayalı halkbilimi metinleri, tam rüyalarda yapıldığı gibi insan muhayyilesi ve fantazilerinin yapacağı bazı şeye sahiptir. Ve hayal gücümüzün diğer ürünleri gibi yorumlanmak ihtiyacı duyarlar. Fakat fantezi hikayelerle ilgilenmek, fantastik yorumlar yapmamıza müsaade etmez (Hirsh, s.11). Neden psikoanaliz sürekli olarak efsaneler ve

peri masalları gibi fantastik türlerle ilgilenir? Aralarında bir paralellik olduğu kesindir: Zihinsel bir hastanın hayalleri ve fantezileri peri masallarının dünyasındaki gibi mantıksız ve akıldışıdır. Eğer biri uçan bir fincan tabağındaki küçük yeşil adam tarafından takip edildiğine inanıyor ve çevresi tarafından psikoterapistte gönderiliyorsa, onun çevresi (terapist dahil) kişinin sezgilerinin gerçekliğine inanmıyorlardır. Onun sezgilerinin gerçekliği ispatlansaydı, terapiye ihtiyaç duymayacaktı. Aynı şey peri masalları ve efsaneler için de geçerlidir. Otomatik olarak soruyoruz: Hangi dereceye kadar objektif verilerle aynı fikirde dirler? Eğer bir karşılık bulamazsak psikolojik yoruma başvururuz. Psikoloji ve halkbilimi çalışmaları bir mesaj çıkarmaya çalışır. Psikoloji bunu birey üzerine denerken, etnoloji gruplar üzerine dener. Eğer bağlamda görüntüyorsa, sadece gizlenmiş mesajlar anlaşılabilir. Psikolog bağlamı hastanın tarihî geçmişindeki oluşumundan arar. Halkbilimci ise bağlamı, onun aıt olduğu toplumda arar.

Sadece bir örnekten bahsetmek istiyorum: "Mavi Sakal" peri masalında görülen yasak oda motifi, oraya giriş kanlı yumurta veya kanlı anahtarla birleştirilir. Bunların ikisi de, bekaret bozmayı anlatan sembollerdir. Diğer bağlamlarda da bu motifler erkeklik organını ve kadınlık organını ima eder. Buna karşın "Mavi Sakal", "Sadık John", "Hanımefendimizin Çocuğu"nda, peri aşkının hikayelerinde ve "Melusine" efsaneleri gibi peri masalarının çok değişik tiplerinde bu semboller yapısal bileşenler olarak görüldüğünden, sembollerin yorumu hakkında tam olarak bir genelleme yapmamız mümkün değildir. Her hikayenin bağlamındaki yasak oda motifinin farklı

bir fonksiyonu vardır ve bütün türler için bir yorum yapmak geçerli değildir. Daha mükemmel farklılaşma, kahraman üzerindeki etkisi kadar, odanın içindekiler ve itaatsizlik için gerekçeler gerektirir. Hesaba katılması gereken diğer sorular şunlardır: Kim bir yasağı zorla kabul ettirebilir ve güçlerinin temel noktası nedir? çoğu durumda yasaklar "Mavi Sakal", "Ejderha", "Mer-yem Ana" veya "Melusine" gibi doğa üstü yaratıklar tarafından empoze edilir.

Peki, bu tabu için gerekçeler nelerdir? Çoğunlukla şeytan (Kötü ruh) eski suçlarını yeni kurbanından gizlemek ister. Fakat "Sadık John" da (Faitful John), endişeli baba, üzerine düşen sorumlulukla oğlunu zarar görmekten korumak ister. "Hanımefendimizin Çocuğu" nda (Our Lady's Child) yasak oda hemen hemen kutsal bir yerdir. Tabunun içeriğine bağlı olarak itaatsizlik iyi veya kötü görülebilir. "Mavi Sakal" örneğinde, meraklılık ve itaatsizlik kabahat olarak nitelenmez. Kız kardeşlerinin ve atalarının aksine, kadın kahraman zeki ve kurnazdır. Şeytanı alt ederken zekilik pozitif bir niteliktir. Şeytanı alt etmek için yapılan her şey ahlaki yönden iyidir.

Aksine "Hanımefendimizin Çocuğuna" itaatsizlik bir günâh olarak görülür. Sıfık sadece günah çıkartılarak kazanılabilir.

Yasak odayı açma dürtüleri; odanın içinde bulunanlar kadar, tipten tipe farklıdır. Tabuyu yıkmak için en yaygın gerekçe meraktır. Yasaklanamı görme arzusu insanın temel özelliklerinden biridir. Burada anlatılan yapı-serbest olan bir çok şeyim yanında bir tanesinin yasaklanması- Adem ile Havva olayında olduğu gibidir. Kadınlar ve erkekler merakla güdülenebilir. "Mavi Sakal" ve "Hanımefendimizin Çocuğu" kadınlara

atfedilmiş merak üzerinde yoğunlaşmıştır. "Sadık John", "Demir John" (Iron John) ve "Bakire Kuğu" (the Swan Maiden) da aynı merakı erkeklerde görmekteyiz. Anlatım bağlamındaki türde özel dürtülere yer verilmemiştir ve beka-ret bozmanın yorumu başka bir açıdan ele alınmıştır.

Bununla birlikte çocukluk ve yetişkinlik arasındaki geçişte, ergenlik çağına girme bağlamında sık sık yer alan yasaklanmış kapı sınavı dikkat çekiyor. Yasaklanmış oda motifi, âyinin bir parçası olarak anlaşılmayan, fakat psikolojik bir eşitlik olarak, daha çok bir dinî ayine kalbün bir kalıntısı gibi görünüyor.

Yorumların geçerliliği:

Peri masallarında yer alan motif ve figürleri, belli bir yöntemle açıklamak zorunluluğu bulunmaktadır. Aslında modern halkbilimi çahşmalarında yanılmaz dogmalar, yanılmaz Papa ve gele-neksel inançların bulunmamasından dolayı memnun ve müteşekkir olmalıyız.

Tersine, folklor metinleri çok farklı yorumlara açıktır. Bir versiyonda geçerli olan şeyler diğerlerinde geçerli olmaya-bilir. Bir uzmanın doğru dediği diğeri için yanlış olabilir. Herhangi bir objektif standart olmadığı gözükmektedir. Problem, akılcı olmayan, hayali bir yöntemin ürününtü rasyonel ve objektif terimlerde çözümlene yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Hikayeyi anlatanın anlattığı hikayenin öneminin farkında olmaması mümkündür. Diğer taraftan hiç bir anlatıcı anlamsız sözlerle ilgilenmek istemez ve bu yüzden en bozuk anlatımlı örneklerde bile anlatan için kişisel bir anlam bulunmaktadır. Bir masalı analiz eden uzman, doğal olarak, anlatıcılardan farklı bir anlam çıkartacaktır. Bunun nedeni basittir. İki farklı kişi iki farklı yorum getirecektir.

Zaten, anlatıcı bir anlamı aktarır kendisi anlamaz. Bir metinden anlatıcının çıkardığı anlam ile bizim çıkardığımız anlamın aynı olup olmadığını sorgulayabiliriz. Bu, halk anlatmalarının değişik seviyelerde anlamlar içerdiğini gösterir. Bunlar; anlatımın herkes tarafından ulaşılabilen normal seviyesi, sadece belli bir grubun anlayabildiği daha yüksek seviye ve son olarak musanniflerin ve psikolojik yorum araçlarının yardımıyla anlaşılabilen üçüncü seviyedir. Sözüün gelişi istiareli türler (atasözleri, bilmeceler ve fıkralar) kesin bir belirsizliğe sahiptir, sadece peri masalları net ve belirlidir ve gerçekte kanıtlanamayan birçok belirsizlikler içerirler. Çoğu yorumlar sadece bir olasılık değerlendirmesidir. Buna karşın insanların amacı geçerli yorumlara ulaşmaktır, fakat kesinlik ve geçerlilik aynı şeyler değildir ve belirsizliğin tanınması ile kesin olmayan bilgi birbirinden farklıdır.

Efsanelerin ve peri masallarının yorumları değil, kendi anlatımları önde gelir ve önceliklidir. Benzer yapı ve yaşam tarzlarını gösteren insanlar arasında ortaya çıkan halk anlatmalarından ortaya çıkan gerçek, bunların dil bariyerlerini aşan ortak bir anlamda anlamlı olan nesilden nesile aktarılır. Ve son olarak bizlerden biri için, halk anlatmaları derin, kişisel bir anlam taşımaya idi bizler halk anlatmaları araştırmacısı olamazdık. Bizler kesin olarak tipler ve motifleri sınıflandırmaktan daha çok anlamlı şeylerle uğraşırız. Eğer bütün yaptığımız tipleri ve motifleri sınıflandırmak olsaydı, sardalye konservésini inceleyerek balıkların yaşamları hakkında çalışma yapan birisi olurduk.

Anlamı araştırmak, neden halk anlatmalarının süregeldiği sorusuna cevap bulma çabasıdır: "Geleceğin halkbilimci-

leri, neden halk biliminin herhangi bir türü bugün yaşıyor ve geçmişte yaşamıştır? Sorusunu cevaplama çabası içinde olmalıdır". (Dundes, s.IX) Hugo Von Hofmannstal'ın "Der Tor und der Tod" oyununun sonunda, ölümlü kafasını insanlığa sallayarak, der ki;

*"Ne harika şu yaratıklar
Yorumlarlar, yorumlanmayı
Okurlar, yazılmayı
Kral gibi buyururlar, buyurulmayı
Ve yollarını sonsuz karanlığın içinde bu-
lurlar."*

Bilinebileni bilmek, halkbilimi araştırması dahil bütün bilimlerin amacıdır. Yorumlamanın ne kadar zor olduğunu görmüş bulunuyoruz. Ve anlamları ararken oldukça dikkatli olmalıyız. Her yeni cevap, yüz tane yeni soruya yöneltecektir. Fakat bazen cevapsızlığın da bir cevap olduğunu unutmamalıyız. Bir şey bilmediğini kabul etmek, şüphesiz her şeyi bildiğini iddia etmekten daha dürüstçedir. Goethe'nin sözleri alaycı bir üslupla, sabırsız yorumculara şunları anlatmaktadır:

"Yorumunda ve yorumlayamadığın-
da, neşeli ve aydınlık ol sen sadece uydu-
rabilirsin!"

NOTLAR

- * ARV. Scandinavian Yearbook of Folklore 1984 Vol. 40 Uppsala
- ** Professor Institut für Volkskunde Universität Freiburg Maximilianstrasse 15 D-7800 Freiburg West Germany
- *** Gaziantep Üniversitesi Öğretim Elemanı

Bibliyografya

Otto F. Bollnow, Das Verstehen (Mainz, 1949).
Geneieve Calam-Griaule, Veronika Görög-Karady and others, "The variability of Meaning and the Meaning of Variability", Journal of Folklore Research 20 (1983) pp. 153-170.

Marry Douglas, Implicit Meanings Essays in Anthropology (London, 1975). Alan Dundes, Interpreting Folklore (Bloomington, 1980).

Raymond Firth, Symbols public and private (London, 1975).

Hugo Friedrich, Dichtung und die Methoden ihrer Deutung, Interpretationen 5, hrg von Dieter Steland (Frankfurt / Main, 1968,) pp.14-27.

Jean Guiart, "Multiple levels of meaning in myth n, Mythology, ed. By Pierre Maranda (Middlesex , England 1972) pp.111-126.

Jean Guiart, "Multiple levels of meaning in myth ", Mythology, ed. By Pierre Maranda (Middlesex , England ' 1972) pp.111-126.

Martin Heidegger, Unterwegs zur Sprache (Pfullingen, 1969).

Eric Donald Hirsch, Validity in Interpretation, (New Haven & London, 1967).

Claude Levy-Strauss, Mythos und Bedeutung (Frankfurt / Main, 1980).

A. Lorenzer, Die Wahrheit der psychoanalytischen Erkenntnis (Frankfurt / Main, 1974).

Michael M. Metzger & Katharina Mommsen (eds.), Fairy Tales as Way of Knowing (Bern, 1981).

C.K. Ogden & I.A. Richards, The Meaning of Meaning (London, 1923).

Friedrich Ohly, Schriften zur mittelalterlichen Bedeutungsforschung (Darmstadt, 1977).

Erwin Panofsky, Sinn und Deutung in der Bildenden Kunst (Meaning in the Visual Arts), (Köln, 1975).

Lutz Röhrich, Sage und Märchen, Erzählforschung heute (Freiburg, Basel & Wien, 1976).

Dan Sperber, Rethinking Symbolism (Cambridge, 1975).

Emil Staiger, Die Kunst der Interpretation (Zurich, 1955).

Joachim Wach, Das Verstehen. 3 vols. (Tübingen, 1926-33).